

Biblioterapija u zatvorskim knjižnicama

Mrnjavac, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:731029>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
akademska godina 2022./ 2023.

Marija Mrnjavac

Biblioterapija u zatvorskim knjižnicama

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivana Hebrang Grgić

Zagreb, lipanj 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Knjižnice u zatvorskim sustavima.....	2
3. Zatvorske knjižnice u svijetu.....	6
3.1. Hrvatska.....	9
3.1.1. Istraživanje o knjižnicama u zatvorskim ustanovama.....	10
3.1.2. Program čitanja.....	12
3.1.3. Istraživanje u ženskim zatvorskim ustanovama.....	13
4. Biblioterapija.....	14
4.1. Povijest biblioterapije.....	16
4.2. Tipovi biblioterapije.....	17
4.3. Književni transfer.....	20
4.4. Poetska terapija.....	22
5. Biblioterapija u Hrvatskoj.....	22
6. Zaključak.....	25
7. Literatura.....	26

1. Uvod

Od davnina su ljudi uočili blagodati književnosti i njenu moć liječenja pa su tako stari filozofi i liječnici pacijentima preporučivali određene tekstove za liječenje depresije, manije i slično. Riječi imaju moć čovjeku promijeniti život te mu dati snagu i nadu. Udruženje bolničkih knjižnica navodi kako većina pismenih ljudi može spomenuti barem jednu ili dvije knjige koje su duboko utjecale na njih te su proširile njihov potencijal za rast i razvoj. Pružile su im pouku i znanje, kao i razumijevanje te inspiraciju. Čitatelji često pronalaze tragove sebe u knjigama koje su pročitali (Bagarić, 2014, str. 34).

U 20. stoljeću razvila se biblioterapija iz knjižičarske tradicije koja je za određene probleme i brige preporučivala knjige. U europskim zemljama razvoj biblioterapije počeo je nakon Drugog svjetskog rata u bolnicama, zatvorima i školama (Bašić, 2011, str. 15). Iako ne postoji jednoznačna definicija biblioterapije ili vrste knjiga koje se koriste, definitivno postoji dogovor da knjige mogu pridonijeti dobrom mentalnom zdravlju.

Prvi oblici zatvorskih knjižnica razvili su se iz tekstova religijskog karaktera kojima je cilj bio duhovno preporoditi zatvorenike (Bagarić, 2014, str. 35). Uloga zatvorskih knjižnica, kao i biblioterapeutskih programa u zatvorima, je resocijalizacija zatvorenika, buđenje nade i otkrivanje smisla te uspostava kvalitetnog odnosa s njihovim bližnjima i ostalim ljudima općenito. Međutim, neke knjige u zatvorima moraju biti zabranjene iz sigurnosnih razloga, stoga je, zbog specifičnosti korisnika, odabir građe za zatvorske knjižnice važan dio posla zatvorskog knjižničara.

Unatoč raznim inicijativama i programima u mnogim zemljama te sve većim potrebama i tegobama ljudi, većinom se ne vodi evaluacija biblioterapijskih programa, pogotovo onih u zatvorskim knjižnicama, stoga je teško ostvariti napredak i postići veću kvalitetu, a u Hrvatskoj su takvi programi pogotovo tek „u povojima“.

Ovaj rad prikazat će povijest biblioterapije te će se razmatrati njena primjena u zatvorskim sustavima. Analizirat će se zatvorske knjižnice u svijetu i stanje u Hrvatskoj. Bit će spomenuta prava zatvorenika na čitanje, ali i knjige koje su im zabranjene te razlozi njihove zabrane. Također će biti spomenuti primjeri dobre prakse i projekata vezanih uz biblioterapiju, kao i moguća dugotrajna rješenja i poboljšanja.

2. Knjižnice u zatvorskim sustavima

Ljudska prava načelno pripadaju svim ljudskim bićima neovisno o društveno-političkom poretku, tradiciji i kulturi. Ona su urođena, neotuđiva i univerzalna. No, postoje situacije u kojima se određena prava mogu zakonski ograničiti kako bi se zaštitila prava drugih ljudi ili neki drugi interesi. Ograničenja moraju biti nužna te uzimati u obzir društveni i kulturni kontekst države u kojoj se donose. Najveću kategoriju ljudi kojima se zakonski ograničavaju prava čine zatvorenici, ali oni i dalje imaju pravo na informacije i edukaciju (Bagarić, 2014, str. 32). Godine 1950. godine donesena je *Europska konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama*, a Hrvatska ju je potpisala 1997. godine. Budući da su informacije nužne za formiranje mišljenja, članak 10 navedene konvencije spominje i slobodu izražavanja koja je uvjetovana dostupnošću informacija: „Svatko ima pravo na slobodu izražavanja. To pravo obuhvaća slobodu mišljenja i slobodu primanja i širenja informacija i ideja bez miješanja javne vlasti i bez obzira na granice.“ (De Villa, 2009, str. 11).

Knjižnice su izvor mnogih informacija iz različitih izvora te jedino mjesto na kojem su zatvorenicima dostupne informacije i obrazovanje, a sve to im pomaže kako bi se mogli vratiti u društvo nakon odslužene kazne. Oni pripadaju u posebnu skupinu ljudi – budući da su lišeni slobode, pristup informacijama im je ograničen, stoga bi svaki zatvor trebao imati knjižnicu koja će im omogućiti pristup informacijama: „Svaka ustanova mora imati knjižnicu namijenjenu korištenju svih zatvorenika, na odgovarajući način opskrbljenu širokim rasponom rekreacijskih i obrazovnih izvora, knjiga i drugih medija.“ (De villa, 2011, str. 9). Svrha zatvorske knjižnice je pomoći zatvorenicima u procesu rehabilitaciju te im pružiti „bijeg“ od svakodnevnice zatvora kako ne bi upadali u probleme („Public libraries online“, 2018). S obzirom na to da su knjižnice glavni izvor informacija, knjižničari su primarni nosioci tog važnog posla. Njihova zadaća osiguravanja slobodnog pristupa informacijama navedena je u međunarodnim i u domaćim dokumentima o knjižnicama, npr. IFLA-in/UNESCO-ov *Manifest za narodne knjižnice*. Navedeni dokument navodi zadaću narodnih knjižnica, odnosno ispunjenje potreba za obrazovanjem, informiranjem, osobnim razvojem te razonodom. Njihove usluge ne bi trebale biti uvjetovane rasom, dobi, vjerom, nacionalnošću itd. pojedinaca ni grupa. Također, usluge moraju biti dostupne i pojedincima koji ih ne mogu samostalno koristiti, primjerice bolesnim osobama ili zatvorenicima. U *Standardu za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj* spominju se zadaće narodnih knjižnica: „Narodna knjižnica pruža knjižnične usluge i osigurava građu na različitim medijima i u virtualnom pristupu kako bi zadovoljila kulturne, obrazovne i informacijske potrebe te potrebe za osobnim razvojem, uključujući razonodu i

slobodno vrijeme, kako pojedinca tako i cjelokupne zajednice u kojoj djeluje.“ (Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj, 2021).

Zatvorske knjižnice trebaju djelovati kao narodne knjižnice, ali i voditi računa o posebnim potrebama zatvorenika, npr. nabaviti građu vezanu za zakone i pravo, građu na stranim jezicima i građu za nacionalne manjine. Uloga knjižničara važna je i u radu sa zatvorenicima koji imaju problema s pismenošću, jezikom ili nečim drugim što zahtijeva poseban pristup. Kako bi sve navedeno bilo moguće, knjižnica treba promovirati svoje usluge i educirati korisnike o uslugama i blagodatima koje im knjižnica može ponuditi pomoću panoa, reklamne građe, informacija na stranim jezicima, prijateljskog pristupa prema zatvorenicima i slično (De Villa, 2011, str. 14). U zatvorskim knjižnicama mnogo je izazova, ali one pružaju mogućnosti koje se ne mogu ostvariti nigdje drugdje u knjižničnoj profesiji. Tipičan dnevni raspored zatvorskog knjižničara vrlo je naporan jer osoblja često nema dovoljno, a on uključuje: otvaranje i zatvaranje knjižnice nekoliko puta dnevno tijekom nadzora, odgovaranje na zatvorska pisma knjižnici, naručivanje periodičnih publikacija i knjiga, prikupljanje donacija, odgovaranje na referentna pitanja itd. Sigurnost je na u zatvoru prvom mjestu, stoga zatvorski knjižničar mora iznad svega staviti sigurnost. („Public libraries online“, 2018).

IFLA je 1995. izradila *Smjernice za zatvorske knjižnice* koje pružaju upute za organiziranje kvalitetne knjižnične usluge u zatvorima u pojedinim zemljama. Samo mali broj zatvorenika bio je član knjižnica prije dolaska u zatvor, no dokazano je da čitanje na njih ima pozitivan utjecaj. Važno je razviti kvalitetan fond u zatvorskim knjižnicama kako bi utjecaj na zatvorenika donio „dobar plod“ (De Villa, 2011, str. 14). Budući da u zatvoru vrijede drukčija pravila, zatvorenici ne mogu čitati što god požele. Iako ne postoje smjernice u zakonima i propisima što za zatvorenike nije prikladno nabavljati, većina zatvora ne želi nabavljati pornografsku građu, građu u kojoj prevladava nasilje i slično. U navedenim *Smjernicama* spominje se da nikakva cenzura ne bi trebala postojati iako se nameće pitanje koliko je to dobra ideja s obzirom na to da je nasilje u zatvorima često te se čak i „prikladna“ građa može zloupotrijebiti. S obzirom na to da ne postoje odrednice za nabavljanje građe, osobe koje odlučuju što uvrstiti u fond knjižnice o tome odlučuju same. Čini se da bi najbolje rješenje bilo definirati nabavne politike za knjižnice kako se zatvorenici ne bi žalili ako im određena građa nije dostupna i kako se ne bi kršilo pravo korisnika na dostupnost informacija (De Villa, 2011, str. 22). U prošlosti su se iz nabave izuzimale mnoge knjige koje bi mogle potaknuti nepoželjno ponašanje, primjerice knjige s implicitnim seksualnim sadržajem, sugestivni tekstovi o bijegu, pustolovne pripovijetke jer se smatralo da podupiru asocijalno ponašanje, dnevne novine jer su

opisivale počinjene zločine, medicinski tekstovi koji bi mogli potaknuti zatvorenike na prijekure o bolestima i slično (Bagarić, 2014, str. 37). Također, do sredine 90-ih godina zatvorenicima je bio osiguran pristup zbirka pravne literature radi proučavanja vlastitog kaznenog predmeta, no 1996. godine situacija se promijenila. Odlučeno je da zatvorenici nemaju nužno pravo na pravnu knjižnicu i da za podizanje tužbe moraju dokazati stvarnu povredu svojih prava koja je nastala zbog nedostatka pristupa pravnoj literaturi (Bagarić, 2014, str. 39). Iako zatvorenici izražavaju želju za određenim knjigama kojih nema u knjižnici, određena građa nije dopuštena. Budući da je sigurnost najvažnija, u zatvoru su zatvorenicima oduzeta neka prava, uključujući pravo na posuđivanje određene vrste građe („Public libraries online“, 2018). U praksi postoje brojni negativni primjeri iz svakodnevne prakse zbog kojih je cenzura uglavnom opravdana i argumentirana te se često provodi na zahtjev žrtve ili njihove obitelji te velik dio zatvorenika ne sudjeluje na prihvatljiv način u ponuđenim programima, odnosno zlorabe pristup informacijama (Bagarić, 2014, str. 56).

Knjižnicu treba smjestiti u središte zatvorskog kompleksa te ona mora biti lako dostupna većini zatvorenika. Mora se nalaziti u odvojenom prostoru koji se može zaključavati i koji mora biti dovoljno velik za korisničke aktivnosti, rad osoblja i pohranu te izlaganje građe (Lehmann, Locke, 2007, str. 15). Knjižnica mora nabavljati različite novine i časopise jer je to zatvorenicima jedini izvor informacija te organizirati edukativne aktivnosti i tečajeve kako bi pripravili zatvorenike za povratak u društvo (De Villa, 2011, str. 15). Cilj joj je provoditi obrazovne, rekreativne i rehabilitacijske programe te poticati svrsishodno provođenje vremena. „Knjižnica predstavlja prozor u vanjski svijet i može pružiti mnogo korisnih informacija onima koji se pripremaju za izlazak na slobodu.“ (Lehmann, Locke, 2009, str. 21). Neki od takvih programa su: susreti s piscima, rasprave o knjigama, literarna natjecanja i kvizovi, satovi opismenjivanja itd. Zatvorenicima bi trebalo biti omogućeno opismenjivanje, obrazovanje te bavljenjem osobnim i kulturnim interesima. U većini zemalja zatvorenici dolaze iz sredina u kojima čitanje nije bilo česta aktivnost, stoga posjeduju ograničene obrazovne i životne vještine. Sposobno osoblje, kvalitetna i relevantna građa te privlačan prostor pomažu da knjižnica bude važan dio zatvoreničkog života (Lehmann, Locke, 2009, str. 10).

Broj zaposlenih knjižničara ovisi o broju zatvorenika te treba biti dovoljan za osiguravanje usluga, a privatnost zatvorenika mora biti sačuvana i poštovana. Svaki zatvor s 25 ili više zatvorenika morao bi imati knjižnicu. Svi zatvori s više od 500 zatvorenika trebali bi zaposliti jednog stručnog knjižničara, a zatvori s više od 1000 zatvorenika dva knjižničara na puno radno vrijeme. Osoblje također treba biti upućeno u potrebe osoba lišenih slobode kako bi učinkovito

provodili svoj posao (Lehmann, Locke, 2009, str. 17). Moguće je zaposliti i zatvorenike u knjižnici, no treba im omogućiti i posuđivanje od neke druge osobe ako oni za tim izraze želju, te angažirati volontere ako je potrebno (De Villa, 2011, str. 17).

Knjižničari u zatvorskim knjižnicama trebaju održavati zbirku ujednačenom i odgovarajuće popunjenom, stoga je važno da imaju odgovarajuće obrazovanje i sposobnost raditi efikasno i odgovorno u zatvorskim uvjetima. Pri nabavljanju knjiga knjižničari moraju voditi računa o zahtjevima korisnika, populaciji, kvaliteti, cijeni, zahtjevima osoblja itd. (De Villa, 2011, str. 17). Knjižnica bi trebala razviti zbirku koja predstavlja širok raspon ideja i stavova: opća referentna građa, beletristika, biografije, stručnu literaturu, pravnu građu, stripove, građu za samostalno učenje itd. Također potrebno je nabaviti dovoljnu količinu građe u alternativnim oblicima kako bi se zadovoljile potrebe zatvorenika koji se ne mogu koristiti uobičajenim tiskanim publikacijama – osobe s nekim fizičkim ili mentalnim problemima te osobe s poteškoćama pri čitanju (Lehmann, Locke, 2009, str. 20).

U svakoj zatvorskoj knjižnici bi trebalo biti najmanje 20 svezaka po zatvoreniku, a ukupni fond ne bi trebao imati manje od 2000 svezaka bez obzira na broj zatvorenika. Zbirku se može dopuniti i međuknjižničnim posudbama. Novine i časopisi imaju veliku važnost jer informiraju zatvorenike o događajima u svijetu, stoga je propisan minimum od 0,2 pretplate po zatvoreniku, a ne smije biti manje od 10 pretplata. Knjižnica mora osigurati i popravak te održavanje zbirke i dokumenata, a to uključuje katalogiziranje, klasificiranje, održavanje sustava itd. (De Villa, 2011, str. 17). Preporučeno je da knjižnice razrade i primjene dugoročni plan (tri do pet godina) koji bi se trebao zasnivati na cjelovitoj procjeni potreba korisnika. Potrebno je osigurati stalnu zbirku od stotinu popularnih i suvremenih knjiga ili dvije knjige po zatvoreniku koja se treba mijenjati barem jednom mjesečno (Lachmann, Locke, str. 13).

Jedna od najvećih prepreka zatvorskom knjižničaru je novac. Zatvorska knjižnica većinom nije na popisu prioriteta i zanemaruje se, stoga su donacije knjiga „životna snaga“ zatvorskim knjižnicama. Umrežavanje s lokalnim knjižarama izvrstan je način da zatvorska knjižnica nabavi knjige i zamijeni zastarjelu građu. Radionice i razni dobrodošli su i potrebni, a kreativne mogućnosti su velike („Public libraries online“, 2018). Zatvorske knjižnice mogu se činiti beznačajnim, ali imaju dalekosežne i trajne učinke na ponašanje i život zatvorenika. Zatvorenici koji posjećuju knjižnicu to najčešće čine kako bi izašli iz svojih ćelija i promijenili okolinu. Knjižnica im također pruža mjesto susreta s ostalim zatvorenicima s kojima razgovaraju i dijele zajedničke interese („Public libraries online“, 2018).

3. Zatvorske knjižnice u svijetu

Godine 1990. donesene su *Smjernice za australske zatvorske knjižnice* koje definiraju rad zatvorskih knjižnica u Australiji. Temelje se na australskom pravilu za usluge zatvorskih knjižnica iz 1978. godine koji kaže da će sve kategorije zatvorenika imati pravo na pristup knjižnici te će ih se poticati na korištenje iste. Svrha knjižnice je pružiti zatvorenicima rekreaciju, edukaciju i različite informacije (De Villa, 2011, str. 24). Ako zatvor nema knjižnicu jer je premalen, zatvorenicima se treba omogućiti pristup lokalnoj knjižnici ili dolazak pokretne knjižnice. U knjižnici bi trebao biti zaposlen iskusni diplomirani knjižničar na puno radno vrijeme ili pola radnog vremena, a njegova zadaća je educiranje, savjetovanje, briga o građi itd. Za svaku knjižnicu trebao bi biti osiguran poseban prostor namijenjen toj svrsi te se on mora nalaziti blizu ćelija kako bi zatvorenici imali veću privatnost uz što manje nadzora (De Villa, 2011, str. 25).

Razvoj zatvorskih knjižnica na američkom kontinentu najdetaljnije je dokumentiran. Od 19. stoljeća kriminolozi su pokušavali uvesti tzv. američki sistem koji se temelji na principima humanog i razumnog postupanja sa zatvorenicima. Prvi zatvor u SAD-u izgrađen je 1676. godine, a 1790. godine zatvorsko udruženje iz Philadelphije počelo je dobavljati knjige zatvorenicima što je zapravo početak knjižnih usluga za zatvorenike. Tada je sva literatura bila vjerskog karaktera kako bi zatvorenici sagledali svoje grijehе, pokajali se za njih te spoznali svrhu svog života čak i dok su zatvoreni. 1802. godine osnovana je prva knjižnica u popravnom domu države Kentucky, a 1839. knjižnicama su pridodane knjige svjetovnog karaktera, uglavnom tekstovi o umjetnosti i uzdržavanju od alkohola, a knjižnice su uglavnom vodili kapelani. Pojavom krize 1930-ih uočena je potreba za obrazovanjem zatvorenika kako bi zatvorenici bili mirni te kako bi se zadovoljile rastuće industrijske potrebe (Bagarić, 2014, str. 35). Godine 1930. Savezni ured za zatvore pokrenuo je Odjel za skrb i edukaciju te uveo uređene knjižnice u svaku od saveznih kaznenih ustanova. Preporučeno je broj od 10 knjiga po zatvoreniku, jedan zaposleni knjižničar i budžet od najmanje jednog dolara po zatvoreniku te je tako utemeljena baza zatvorskih knjižnica. U vrijeme Drugog svjetskog rata posudba određenih knjiga ovisila je o zatvorenikovom kvocijentu inteligencije, primjerice knjigu *Unutar Latinske Amerike* autora Johna Gunthera mogli su posuditi samo zatvorenici s najvišim kvocijentom jer su oni navodno mogli iz nje najviše naučiti (Bagarić, 2014, str. 37). Glavna zadaća knjižnice bila je religijska i sigurnosna iako je „na papiru“ glavna svrha trebala biti edukacija. Religija je zatvorenicima pomagala pružajući im nadu i odgajajući im moral, a knjige

su ih također sprečavale u bijegu smanjujući im dosadu, opuštajući napetost i stvarajući zahvalnost prema knjižnicama (Bagarić, 2014, str. 40).

Sustav zatvorskih knjižnica u SAD-u veoma je razvijen jer su i potrebe velike – stopa kriminala je visoka te u zatvorima borave osobe različitih nacionalnih, vjerskih i dobrih skupina, stoga je u američkom zatvorskom knjižnicom sustavu dostupna i najrazvijenija ponuda raznovrsnih projekata i programa. Primarna zadaća u američkim zatvorima je resocijalizacija i edukacija (De Villa, 2011, str. 27). Zatvorenicima je omogućen pristup pravnom odjelu u kojem im obrazovani knjižničar pomaže savjetima prilikom odabira literature vezane uz njihov slučaj (ustav, zakoni, statuti, kodeksi i slično). Zanimljivo je i da je na Floridi objavljen podatak kako se na nabavu knjiga za zatvorenike troši tri puta više nego na knjige za djecu u školama, što je očekivano izazvalo negativne reakcije. Za to je djelomično kriv i zakon koji obvezuje knjižnice da nabavljaju ažuriranu literaturu vezanu uz zakone iako je 70% zatvorenika jedva pismeno (De Villa, 2011, str. 28).

Organizacija Book through Bars osnovana je krajem 1980-ih potaknuta zamolbom zatvorenika za donacijom knjiga s obzirom na to da zatvorenicima nije dopušteno primiti knjige od članova obitelji, prijatelja i slično. Važna zadaća organizacije je senzibilizacija zatvorenika za važnost čitanja i obrazovanja, a osim knjiga se distribuira i edukativna građa te se organiziraju tematski skupovi. Osim toga, organizacija se bavi i radom na edukaciji zatvorenika i radom s volonterima i donatorima te je pokrenula časopis za koji pišu sami zatvorenici. Pokrenut je i program *Čitanje je bitno* u sklopu kojeg su donesene dječje knjige kako bi roditelji svojoj djeci mogli čitati za vrijeme posjeta (De Villa, 2011, str. 28). Projekt *Choose Freedom Read: Book talks Behind Bars* program je iz 1998. godine koji se sastoji od grupnog razgovora o knjigama po izboru knjižničara koji predstavljaju sadržaj knjiga, daju upute o interpretaciji i prikupljaju povratne informacije. Čini se da im literarne situacije pomažu u rješavanju životnih situacija. IFLA također provodi uspješan projekt *Story-sacksproject* u kojem nakon stručnog vodstva studenti i majke zatvorenice popunjavaju poklon-vrećice za svoju djecu s primjercima pročitanih knjiga na zadanu temu i slično. *Prison Fellowship* jedna je od kršćanskih akcija koja je aktivna diljem svijeta (SAD, Australija, Nepal) te se bavi osnivanjem zatvorskih knjižnica, širenjem pisane Božje riječi i buđenjem utjehe i nade u zatvorenicima (Bagarić, 2014, str. 54) Projekt *Out for life* pokrenut u Coloradu bavi se resocijalizacijom bivših osuđenika i njihovih obitelji. Izradom knjižnične građe korisnike opskrbljuju informacijama o ponudama za zapošljavanje, smještaju, programima protiv ovisnosti, mentalnom zdravlju itd. (Bagarić, 2014, str. 55).

Godine 2003. na IFLA-inom kongresu predstavljena je situacija vezana uz zatvorske knjižnice u Brazilu. U Rio de Janeiru postoji 26 kaznenih ustanova od kojih 18 posjeduje male zbirke knjiga, no one se ne mogu nazvati knjižnicama. Problem koji se javlja u navedenim ustanovama je „pretrpanost“, odnosno previše ljudi, a premalo prostora. Također se javljaju i problemi s disciplinom i nedovoljnim brojem stručnog osoblja (De Villa, 2011, str. 29). Pozitivno je što je, unatoč svemu, pokrenut projekt vezan uz promociju čitanja i razvijanje vještine pisanja. Za projekt su izabrane tri kaznionice, no jedna je izostavljena jer su se zatvorenici pobunili. Tim koji je radio na projektu posjećivao je kaznionice te sastavio upitnik o potrebama i interesima. Većina zatvorenika imala je oko 30 godina te nije završila ni osnovnu školu, a 78% ispitanika izrazilo je želju za posjećivanjem knjižnice te su zainteresirani za čitanje knjiga i novina. Nakon toga je bilo potrebno otvoriti knjižnice u zatvorima, no zbog nedostatka prostora i novaca odlučili su se za pokretne police s knjigama (De Villa, 2011, str. 30).

Europska zatvorska pravila propisuju obavezu uspostave zatvorskih knjižnica dovoljno opremljenih poučnim i zabavnim knjigama te daju smjernicu o poticanju zatvorenika na čitanje i korištenje knjižnice. Stručna zajednica smatra kako su zadaće zatvorskih knjižnica opismenjivanje, pružanje slobodnog pristupa zbirkama zakonskih propisa, nadogradnja obrazovanja, zadovoljenje čitalačkih i kulturnih interesa i slično. No, IFLA-ino istraživanje o stanju u europskim zatvorima iz 2003. bilježi raskorak između teorije i prakse, uglavnom zbog materijalnih uvjeta (Bagarić, 2014, str. 41).

U Italiji je 2002. godine osnovana Udruga zatvorskih knjižnica jer zatvorske knjižnice nisu imale organiziranu strukturu. Knjižnicama uglavnom upravljaju „edukatori“, a s obzirom na to da oni nisu knjižničari i imaju puno drugog posla sa zatvorenicima i njihovom ponašanjem dok su u pritvoru, u knjižnici rade obrazovani zatvorenici. Vrlo malen broj zatvora ima knjižnicu, stoga su volonteri dogovorili suradnju s narodnom knjižnicom u Milanu kako bi proveli međuknjižničnu posudbu. Torino je tada imao uslugu posuđivanja između zatvora i gradske knjižnice, a Rim je također potpisao ugovor između grada i pet lokalnih zatvora. U Padovi je pokrenut časopis za koji pišu zatvorenici, a u Ravenni je pokrenuta ideja o zapošljavanju zatvorenika u knjižnicama. Zbog navedenih problema, udruga je za cilj postavila uspostavljanje suradnje između zatvorskih i narodnih knjižnica, osiguravanje kvalitetne usluge zatvorenicima te povećanje shvaćanja potreba zatvorenika u javnosti (De Villa, 2011, str. 31).

Zatvorske knjižnice u Francuskoj postoje još od 19. stoljeća, a tada su služile kao mjesto za odmor zatvorenika. Tek kasnije su počele poticati zatvorenike na edukaciju i usavršavanje te su olakšale dostupnost građe korisnicima. Zatvori bez knjižnica imaju suradnju s narodnim i

privatnim knjižnicama, a zatvorenici imaju računalni pristup katalozima. (De Villa, 2011, str. 33). Osoba zadužena za rad knjižnice je ravnatelj zatvora, a zatvorske ustanove većinom nemaju knjižnice, nego je organizirana suradnja s narodnim knjižnicama, a u zatvorima su organizirani stacionari. Zanimljivo je da čak 80-ak posto zatvorske populacije posjećuje knjižnicu. Pokrenut je zanimljiv projekt *The Big Book Share* koji je zatvorenicima omogućio čitanje dječjih knjiga te razgovor o njima kao i snimanje čitanja priča na kazeti za njihovu djecu. Projekt je 2002. pobijedio na natječaju *Knjižnice mijenjaju život* (De Villa, 2011, str. 34). Još jedan projekt namijenjen jačanju obiteljskih veza i poboljšanju čitalačkih sposobnosti mladih očeva je i *Storybooks Dads*. Također, projekt *Premier League Reading Stars* sufinancira Engleska nogometna fondacija, a cilj je potaknuti čitanje omogućujući zatvorenicima čitanje knjige koju čita njihov nogometni idol (Bagarić, 2014, str. 42).

Zatvorske knjižnice u Nizozemskoj postoje već 150 godina, no tek u zadnje vrijeme u njima rade stručnjaci. Knjižničari su posebno usredotočeni na edukaciju zatvorenika što kod njih izaziva pozitivne reakcije. Budući da se u Nizozemskoj nalazi velik broj stranaca, bilo je potrebno osigurati građu na stranim jezicima, što je i učinjeno 80-ih godina prošlog stoljeća (De Villa, 2011, str. 36).

U Španjolskoj je zakonski regulirana obaveza zapošljavanja diplomiranog knjižničara u zatvorskim knjižnicama. Naglašena je važnost edukacije jer je velik broj zatvorenika nepismen. Nažalost, prostor za knjižnicu često nije adekvatan jer se zakonske odredbe često ne provode (De Villa, 2011, str. 38).

Prema podacima iz 2005. godine, Slovenija je u boljoj poziciji od Hrvatske što se tiče veličine fonda, a zatvorenici najviše posuđuju beletristiku i stručnu literaturu. Nažalost, u sustavu nema zaposlenih knjižničara, nego poslove obavlja socijalni radnik uz pomoć zatvorenika. Također, osim posudbe knjiga, knjižnice nemaju razvijene dodatne programe i usluge. Organizirana su dva projekta vođenog čitanja različitih turističkih sadržaja o kojima su zatvorenici vodili rasprave, ali nažalost o projektu nije vođena evaluacija (De Villa, 2011, str. 51).

3.1. Hrvatska

U većini zatvorskih knjižnica (19 od 23) nisu zadovoljeni materijalni uvjeti: neadekvatan prostor, nedostatak informacijske tehnologije i stručnog osoblja, nema obnavljanja fondova te nema posebnih programa za poticanje čitanja. Osim neredovitih donacija knjižne građe lokalnih knjižnica ili crkvenih inicijativa, suradnja s narodnim i školskim knjižnicama nije razvijena. Pozitivan je primjer knjižnice osječkog zatvora koja je 2009. godine imala 40 naslova, no

zahvaljujući donaciji nadbiskupije, Ministarstvu pravosuđa i donacijama građana zbirka se povećala na 1250 knjiga. Iako je knjižnica malena, radi svakodnevno i ima knjižničara, a najviše se čitaju kriminalistički romani i duhovna literatura (Bagarić, 2014, str. 59).

U Hrvatskoj ne postoje propisi za rad zatvorskih knjižnica. Standard za narodne knjižnice ne spominju izravno zatvorske knjižnice, ali spominje dužnost knjižnice da svim korisnicima pruža usluge bez obzira na ograničenja koja im otežavaju uporabu knjižničnih usluga: „Za korisnike koji se ne mogu služiti redovitim uslugama i građom, knjižnica može osigurati dostavu građe na kućnu adresu, u bolnice, zatvore, ustanove za trajnu skrb, domove umirovljenika i slično, te ponuditi građu i usluge za pripadnike različitih kulturnih i jezičnih zajednica.“ (Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj, 2021)

Zakon o izvršavanju kazne zatvora Republike Hrvatske propisao je da kaznionice i zatvori trebaju imati knjižnicu koja treba biti opremljena dovoljnim brojem knjiga iz različitih područja. Prava zatvorenika dozvoljeno je ograničiti ako neko od prava remeti red i sigurnost ustanove. Jedan od načina organiziranja slobodnog vremena zatvorenicima je organiziranje rada knjižnice. Mogu to učiniti osiguravanjem prostora i građe te osobe koja bi u njoj radila ili organiziranjem posudbe iz mjesne knjižnice. Zatvorenicima je dopušteno i držanje knjiga koje mogu donijeti u zatvor, a dopuštena im je i nabava knjiga na vlastiti trošak tijekom odsluživanja kazne (De Villa, 2011, str. 43)

3.1.1. Istraživanje o knjižnicama u zatvorskim ustanovama

U Hrvatskoj postoje tri vrste zatvorskih ustanova: zatvori, kaznionice i odgojni zavodi u kojima se nalaze maloljetnici. Kaznionice mogu biti zatvorenog, poluotvorenog ili otvorenog tipa, a zatvori su ustanove zatvorenog tipa (De Villa, 2011, str. 46). Istraživanje o knjižnicama u hrvatskim zatvorskim ustanovama provedeno je 2005. godine. Svim ustanovama poslan je upitnik sastavljen od 31 pitanja, a proces je trajao dva mjeseca. Pitanja su se odnosila na podatke vezane uz samu ustanovu i knjižnicu te uz populaciju koja u ustanovi boravi. Neka od pitanja odnose se na dob, stručnu spremu i broj zatvorenika u određenoj ustanovi jer je broj zatvorenika pokazatelj potreba knjižnice (De Villa, 2011, str. 47). Upitnik je proveden u 23 ustanove, a jedan od problema koji se pojavio je nestručnost osoba zaposlenih u knjižnici, ako knjižnica uopće postoji (De Villa, 2011, str. 49). Broj zatvorenika broj je potencijalnih korisnika knjižnice te pokazatelj potreba knjižnice. Dob je također faktor koji se uzima u obzir pri proučavanju korisnika knjižnice. U kaznenim ustanovama u Hrvatskoj 2% zatvorenika ima do 18 godina, 6% ima 19-23 godine, 19% ima 24-27 godina, 40% ima 28-39 godina, 32% ima 40-69 godina,

a samo 1% zatvorenika ima više od 69 godina. Zatvorenici mlađe i starije dobi su manje zainteresirani za čitanje te ih više zanima čitanje tiska (De Villa, 2011, str. 54). Velika većina zatvorenika je srednje (48%) ili niske stručne spreme (49%), stoga se kod njih može očekivati manji interes za čitanjem (De Villa, 2011, str. 56).

Većina kaznenih ustanova koje su dobile upitnik ima vlastitu knjižnicu (83%), a izuzetak čine četiri ustanove: zatvor u Gospiću, Požegi i Osijeku te Odgojni zavod u Požegi. Deset ustanova ima i čitaonicu u kojoj zatvorenici mogu boraviti i proučavati građu. 17 ustanova dopušta iznošenje knjiga izvan prostora knjižnice, no ne dopuštaju iznošenje novina i časopisa. Odgojni zavod u Požegi nema vlastitu knjižnicu, ali surađuju s Kaznionicom u Požegi koja ima svoju knjižnicu iz koje i Zavod ima pravo posuđivati knjige (De Villa, 2011. str. 59). Samo četiri knjižnice su izjavile da su im stalna sredstva za rad osigurana iz državnog proračuna, a dvije da su sredstva osigurana na razini ustanove. Kaznioničke ustanove imaju mogućnost same dopuniti budžet radom zatvorenika. Ukupan broj svezaka u knjižnicama je 25313, a najviše ih je u Lepoglavi (De Villa, 2011, str. 62). Osim nedostatka knjiga i knjižnica, velik problem je što zatvorenici često ne pokazuju veliku želju za čitanjem. Također, problem je i oštećivanje knjiga jer zatvorenici nekada koriste stranice knjiga za motanje cigareta (De Villa, 2011, str. 63).

Najveći broj ustanova (87%) građu nabavlja povremeno, 13% je ne nabavlja nikako, a niti jedna je ne nabavlja redovito. U 18 ustanova nabava građe se odvija putem darivanja, a njih 11 je tome dodalo i kupnju, dok druge vrste nabave nisu navedene. Zatvori u Rijeci i Zagrebu u svoj fond uvrstavaju građu koje su gradske knjižnice otpisale. Također građa često nije inventarizirana, a stručni katalog ne postoji ni u jednoj knjižnici (De Villa, 2011, str. 64). Negativan podatak je da ni u jednoj knjižnici nije zaposlena stručna osoba, već u većini rade zaposlenici zatvora ili sami zatvorenici. Radno vrijeme zatvorske knjižnice traje od jednog do osam sati, ovisno o potrebama, a tjedno od jednog do šest dana (De Villa, 2011, str. 66).

Mali broj knjižnica posjeduju dodatnu opremu – pet ih posjeduje televizor, a dvije kompjuter. Kaznionica u Lepoglavi posjeduje kompjutere što zatvorenicima omogućava organiziranje različitih aktivnosti, primjerice izdavanje internih novina *Lepoglas*, za koje priloge pišu zatvorenici, te informatizaciju građe. Također postoji i katoličko glasilo *Imaj strpljenja* koje izlazi dva puta godišnje, odnosno u vrijeme Božića i Uskrs, a u njemu također postoje radovi zatvorenika (De Villa, 2011 str. 69).

Devet ustanova je izjavilo da nemaju planove za poboljšanje rada, vjerojatno jer ni potrebe nisu velike. Ostale knjižnice u planu imaju povećanje broja naslova, nabavu novih izdanja, informatizaciju, osiguravanje sredstava za dnevni tisak i općenito nabavu, proširenje prostora, izradu kataloga i slično (De Villa, 2011, str. 72). 11 knjižnica organizira suradnju s drugim lokalnim gradskim knjižnicama u vidu posudbe knjiga za zatvorenike i donacije građe. Ostale knjižnice navele su kako ne surađuju s drugim knjižnicama zbog organizacijskih problema i nedostatka interesa. U Bjelovaru je vidljiv vrlo dobar primjer suradnje između knjižnica. Naime, 2005. godine u suradnji s Narodnom knjižnicom Petra Preradovića organiziran je posjet bibliobusa zatvoru svakog drugog petka. Navedeni bibliobus više nije bio potreban knjižnici jer je dobila novo vozilo. Postupno se interes za takvu vrstu posudbe povećavao, tako da je sada prosjek posudbe tri knjige za jednog posjeta, a sve knjige vraćene su bez oštećenja. Bibliobus je otvoren dva sata, a zatvorenici najčešće posuđuju slikovnice, enciklopedije, poeziju, beletristiku, literaturu vezanu uz ovisnosti, stripove i slično. Knjižnica „Novi Zagreb“ također organizirana akciju prikupljanja knjiga koje članovima više nisu potrebne te ih poklanjaju zatvorskim knjižnicama (De Villa, 2011, str. 74).

Iako je suradnja s drugim ustanovama siromašna, postoje primjeri suradnje s različitim vjerskim udrugama, drugim kaznionicama, pučkim učilištima i izdavačkim kućama. Udruga „Luka ljubavi“ daruje zatvoru u Dubrovniku knjige vjerskog sadržaja te brošure o zlouporabi droga. Udruga ATTACK i udruga „Udruženja studenata filozofije“ samoinicijativno su organizirale akciju prikupljanja knjiga za zatvorske knjižnice. Udruga ATTACK akciju *Knjige u zatvore* organizirala je 2001. godine nakon požara u kojem je izgorjela knjižnica zatvora u Lepoglavi, a inicijativa djeluje i danas (De Villa, 2011, str. 75). Udruženje studenata filozofije akciju *Knjige za zatvorenike* pokrenulo je 2003. godine, a akciji su se priključili profesori, roditelji i jedna knjižara (De Villa, 2011, str. 76).

3.1.2. Program čitanja

Oko 15 tisuća maloljetne djece u Hrvatskoj ima roditelje u zatvorima – ta su djeca žrtve postupaka njihovih roditelja, stoga su ranjiva i osjetljiva. Budući da roditelji i djeca imaju pravo na održavanje kontakta u zatvoru, potrebno je kontakt omogućiti i poticati kako bi olakšali djetetovo odrastanje i nadvladali njegove razvojne krize. Odnos se može održavati posjećivanjem, putem pisama ili telefona. S obzirom na to da su danas dostupne razne tehnologije, kontakt je olakšan te dijete može uživati u roditeljskom čitanju knjiga naglas i kada roditelj nije u blizini. Slušajući takve snimke dijete se povezuje s roditeljem, razvija vještinu slušanja, maštu, vježba zadržavanje pažnje i obogaćuje rječnik. Također, za roditelja ovo može

imati vrlo pozitivne učinke jer ipak uspijeva održati odnos sa svojim djetetom intimnim dijeljenjem priča te osjeća da ima svrhu, čak i u zatvoru, jer djetetu daruje dio sebe (Roda, 2016). Godine 2016. udruga Roda, uz potporu Hrvatskog čitateljskog društva i Ministarstva pravosuđa RH, provela je program čitanja u kojem su zatvorenici svojoj djeci čitali odabrane slikovnice, a osoblje zatvora pomagalo je u snimanju te slanju snimke djetetu. Djetetu to pruža mogućnost osvještavanja očeva lika i glasa te produljenje kontakta s njim, pogotovo u ranoj dobi. Sigurnost u roditeljsku naklonost osnažuje djetetovu svijest o vlastitome identitetu, a čitanje djetetu u obitelji i inače se smatra snažnim razvojnim poticajem koji podupire razvoj djetetovih čitateljskih vještina koje su temelj pismenosti i daljnjeg obrazovanja. Provedena je i edukacija zatvorenika kako bi se upoznali s važnošću čitanja naglas zbog ostvarivanja bliskog odnosa i razvoja čitalačkih vještina (Roda, 2016).

3.1.3. Istraživanje u ženskim zatvorskim ustanovama

2005. godine provedeno je istraživanje na 62 (60 kaznionica i 2 zatvor) zatvorenice u Požegi s obzirom na to da žene u zatvorima više čitaju i ne uništavaju knjige (De Villa, 2011, str. 77). Maloljetnih ispitanica, kao ni onih od 19 do 23 godine i starijih od 70 godina, nije bilo. 15 ispitanica imalo je od 24 do 27 godina, 17 ih je imalo 28 do 39 godina, a najviše (30 ispitanica) ih je imalo 40 do 69 godina. Najveći broj zatvorenica stekao je srednju stručnu spremu, a neke od njih nisu željele odgovoriti na navedeno pitanje (De Villa, 2011, str. 80).

Više od polovice zatvorenica koristi knjižicu, odnosno 56,5%. 10 ustanova ima i čitaonicu u kojoj zatvorenice mogu koristiti građu koju ne mogu iznositi izvan njenog prostora, odnosno tisk. Najviše zatvorenica dolazi u knjižnicu prema potrebi, ponekad ili donose knjige same od kuće, a 16% zatvorenica u knjižnicu dolaze jednom tjednom. Najviše zatvorenica čita ponekad, odnosno njih 48%, a samo 5 zatvorenica ne čita nikada. Najpopularnije knjige za čitanje su povijesne knjige i krimiće, a nakon toga zatvorenice čitaju i ljubavne romane, putopise, poeziju i knjige iz medicine. Zatvorenice su također same navodile da vole čitati knjige o domovini, psihologiju, zakone, SF literaturu, knjige vjerskog sadržaja itd (De Villa, 2011, str. 84).

Velik broj zatvorenica bi volio da knjižnica organizira aktivnosti za slobodno vrijeme, primjerice društvene igre, tečajevi, književne večeri, predavanja i rasprave i slično. Također bi voljele imati kompjuter u knjižnici, koji veliki broj knjižnica nema jer upravitelji to smatraju opasnim (De Villa, 2011, str. 90).

Situacija s knjižnicama u zatvorskim ustanovama je vrlo loša jer knjižnica ili nema ili su u vrlo lošem stanju. Najbolje rješenje bi bilo opremiti i otvoriti knjižnicu u svakoj ustanovi i zaposliti

knjižničara u njima, no za to je potrebno mnogo financijskih sredstava. U slučaju nedostataka financijskih sredstava, najbolje bi bilo organizirati suradnju s obližnjom narodnom knjižnicom (De Villa, 2011, str. 95).

4. Biblioterapija

Biblioterapija podrazumijeva liječenje mentalnih, emotivnih i socijalnih poteškoća književnošću, a može se primjenjivati individualno ili u skupinama potpore. Kao čitalačka aktivnost ona sadržava četiri temeljna procesa: identifikaciju čitatelja s likom u knjizi, projekciju kojom čitatelj proučava vlastito ponašanje, katarzu i uvid. Književno djelo uvodi se u čitateljevu spoznaju u trima fazama, kako bi se u njemu pobudile zdrave emocije i obrasci ponašanja: percipiranje djela, afektivno reagiranje i racionalno obuhvaćanje djela („Hrvatska enciklopedija“, bez dat.). Bit identifikacije nije samo u čitateljevu identificiranju s pozicijom likovima, već je njezina snaga u tome što omogućuje sve ostale faze koje slijede. Projekcija se odnosi na pripisivanje vlastitih psihičkih sadržaja likovima čime se pojačava uvučenost čitatelja u svijet književnog teksta. Katarza se odnosi na emocionalno rasterećenje koje se zbiva nakon proživljenog iskustva tijekom i nakon čitanja. Uvid uključuje dodatnu fazu integracije i povezivanja doživljenog iskustva s vlastitom životnom situacijom (Žurić Jakovina, 2021, str. 244). Biblioterapija uspostavlja ponovno funkcioniranje pojedinca pomoću psihoanalitičkog otkrivanja, prorade i interpretacije problema otkrivenih čitanjem proze ili poezije. Glavna svrha je rješavanje blažih duševnih poremećaja ili problema pomažući klijentima da nesvjesne konflikte učine svjesnim i da iracionalno ponašanje stave pod nadzor svog razum pomoću čitanja izabranih djela te razgovora o tome sa stručnom osobom (Lecher-Švarc i Radovančević, 2015, str. 20). Čovjek ima potrebe za racionalnim, ali i za mističnim, nadnaravnim i duhovnim, a to mu i u terapijskoj funkciji, između ostaloga, omogućava i književnost (Lecher-Švarc i Radovančević, 2015, str. 24).

Biblioterapija ima korijene u kliničkom okruženju, gdje se i danas najviše koristi, a njome se služe najčešće psihoterapeuti i drugi educirani liječnici te terapijski savjetnici (Bagarić, 2014, str. 63). Već u staroj Grčkoj knjižnice su često imale natpis iznad vrata da se unutar zgrade nalazi „lijek za dušu“ (Brewster, 2008, str. 7). Danas je to jedan od načina terapije umjetnošću u kojem književno djelo predstavlja medij kojim se postiže psihoterapijski učinak (Žurić Jakovina, 2021, str. 241). Biblioterapija zapravo iskorištava jezik i književnost kao medij za promatranje emocija i doživljaja te pomoću njih nastoji izliječiti ili ublažiti prisutne tegobe i probleme (Piskač, 2016, str. 79). Knjižnice se potiču na poduzimanje i poticanje rada koji je društveno uključiv, kao što je rad s osobama s mentalnim poteškoćama ili sa zatvorenicima.

Partnerski rad također je važan za suvremene knjižnice, a biblioterapija omogućuje knjižnicama suradnju s drugim organizacijama iz zdravstvenog sektora, socijalnih službi i dobrovoljnih organizacija (Brewster, 2008, str. 9). U posljednjih 50 godina zatvori također služe kao pokusno tlo za primjenu književnosti u terapijske svrhe. Rezultati studija koje su proveli Outley, Mar i suradnici (2006) utvrđeno je da pojedinci koji često čitaju fikciju pokazuju bolje razumijevanje drugih ljudi. *Program vođenog čitanja* sa zatvorenicima imao je za cilj povećanje razumijevanja tuđih mišljenja te razvijanje empatije i senzibiliteta, kao i izražavanje svega navedenog (Bagarić, 2014, str. 67). Biblioterapija zatvorenicima može pružiti eskapizam od monotonije svakodnevnog života te uzbuđenje koji pružaju „drugi svjetovi“, kao i opuštanje, podučavanje i poboljšane književne kompetencije. Također, književnost im može biti izvor samorazvoja i mogućnosti učenja o vlastitim vjerovanjima i vrijednostima, kao i pružanje informacija o drugim kulturama i načinu života (Brewster, 2008, str. 14). Biblioterapeutske programi koji se provode u zatvorima u SAD-u i Europi zbog nedostatne evaluacije pokazuju nepodudaranje učinkovitosti provedenih programa. Nažalost, u nekim sredinama ne dopušta se provođenje sličnih programa vođenog čitanja sa zatvorenicima (Bagarić, 2014, str. 67).

Biblioterapija je zapravo vođeno čitanje s ciljem dostizanja razumijevanja i rješavanja problema bitnih za osobne terapijske potrebe pojedinca (Bašić, 2011, str. 16). Opći ciljevi biblioterapije su: pomoći klijentu da bolje shvati svoje psihološke i fiziološke reakcije kod frustracija ili sukoba, pomoći klijentu da razgovara o svojim problemima te raditi na stjecanju samopoštovanja i rješavanju sukoba povećavanjem empatije (Žurić Jakovina, 2021, str. 241). Ona pruža pojedincu mogućnost poistovjećivanja s literarnim likovima te osoba na taj način uviđa da nije sama u svom problemu. Emotivno uključivanje u borbu s problemom tijekom čitanja daje pojedincu bolji uvid u njegovu situaciju (Bašić, 2011, str. 16). Bryanovo istraživanje iz 1939. godine također ističe šest ciljeva biblioterapije: pokazati čitatelju da on nije prvi koji ima problem, dopustiti čitatelju da vidi kako postoje više rješenja njegovog problema, pomoći čitatelju da uoči motivacije i postupke ljudi u određenoj situaciji, pomoći čitatelju da uoči određene vrijednosti, pružiti činjenice potrebne za rješenje problema; potaknuti čitatelja da se realno suoči sa svojom situacijom (Brewster, 2008, str. 6). Biblioterapija koristi nefikcijske savjetodavne tekstove kako bi pomogla ljudima da razumiju i nose se s mentalnim i fizičkim problemima, prvenstveno blagim mentalnim zdravstvenim poteškoćama uključujući blagu do umjerenu depresiju ili koristi beletrističke knjige za pružanje užitka ljudima sa sličnim zdravstvenim problemima (Brewster, 2008, str. 7). Iako ne postoji mnogo kliničkih dokaza o korištenju biblioterapije, anegdotski i psihološki dokazi pokazuju da čitanje pridonosi osjećaju

općeg blagostanja. Pomaganje ljudima koji pate od nekog oblika depresije da pronađu užitek u književnosti može se smatrati ishodom oporavka, kao i oblikom liječenja. (Brewster, 2008, str. 8)

4.1. Povijest biblioterapije

Prvi zabilježeni „poetski terapeut“ bio je rimski fizičar Soranus (1. st. pr. Kr.) koji je prepisivao tragediju za manične pacijente i komediju za depresivne pacijente. Sama riječ terapija dolazi od grčke riječi *therapeia* koja označava liječenje umjetnošću. U svojoj *Poetici* Aristotel raspravlja o ulozi katarze u postizanju emocionalnog izlječenja, a danas je katarza važan aspekt psihoterapije i poetske terapije (Bašić, 2011, 15).

Prva bolnica u SAD-u u Pensilavnijskoj, osnovana 1751. godine, razvijala je mnoge djelatnosti za mentalno oboljele pacijente koje su uključivale čitanje i pisanje. Prva poetska terapeutkinja bila je Rosalie Brown koja je prva dobila zanimanje poetskog terapeuta. Biblioterapeuti su zaključili da je doktor Benjamin Rush, otac američke psihijatrije, bio prvi Amerikanac koji je preporučivao knjige za tjelesno i duševno bolesne osobe negdje oko 1800. godine (Bašić, 2011, str. 21). Biblioterapija se razvila u 20. stoljeću iz knjižničarske tradicije koja poznaje preporučivanje knjiga za pojedine probleme i brige, a Samuel Crothers prvi je upotrijebio sam pojam biblioterapija 1916. godine (Bašić, 2011, str. 15). U europskim zemljama biblioterapeutske se programe organiziraju nakon Drugog svjetskog rata u bolnicama, zatvorima te školama za posebne skupine učenika („Hrvatska enciklopedija, bez dat.).

U posljednjih 50-ak godina, mnogi inovativni programi pokušavaju potaknuti osobni rast i razvoj zatvorenika kao korisnika knjižnice. Pokazalo se da izabrani književni tekstovi imaju terapeutsko djelovanje na smanjenje napetosti, poticanje emocionalnog izražaja i razvijanja osobnosti. Utvrđeno je da umjetnost ima moć obratiti se osobi kao cjelovitom biću, odnosno na psihološkoj, emocionalnoj i duhovnoj razini. Emocije koje se javljaju prilikom čitanja, potiču čitatelje na daljnje čitanje i spoznaju o značaju kojeg čitanje na njih ostavlja (Bagarić, 2014, str. 65).

No, malo je akademskog istraživanja provedeno o praktičnosti primjene biblioterapije. Većina provedenih bila su mala klinička ispitivanja. Iako su postojale ponude za financiranje nacionalnog projekta podrške radu na mentalnom zdravlju u knjižnicama, to nije bilo uspješno i malo je pokušaja stvaranja koherentne sheme za poticanje vlasti da se bave biblioterapijom u svrhu liječenja blage do umjerene depresije. Kako knjižnice već imaju društvenu ulogu u pružanju razvojnih aktivnosti čitatelja, informacija i podrške u zajednici, čini se prikladnim

prijedlogom nastaviti istraživati uloge koje zaposlenici javne knjižnice mogu imati u pružanju takve usluge (Brewster, 2008, str. 11).

Unatoč institucionaliziranim programima i literaturi o biblioterapiji, praktičari se danas uglavnom slažu da se o terapijskom učinku teksta na čitatelja još premalo zna da bi se biblioterapija mogla smatrati egzaktnim područjem znanstvenoga rada i prakse („Hrvatska enciklopedija“, bez dat.).

4.2. Tipovi biblioterapije

Knjižničari i suradnici također mogu provoditi neke oblike biblioterapije jer se ona odnosi na uporabu odabranih knjiga i književnog sadržaja kao terapijskih pomagala u medicini i psihoterapiji, pa i kao rješavanje osobnih problema vođenim ili usmjerenim čitanjem. Postoje dva osnovna oblika biblioterapije: institucionalna (eksplicitna ili klinička) koju primjenjuju psihijatrijski stručnjaci i razvojna (implicitna ili nemedicinska) koja se provodi kao oblik dobrovoljne grupne terapije u cilju osobnog rasta (Bagarić, 2014, str. 64). Potonji oblik primjenjuju učitelji, profesori i knjižničari kao pomoć normalnom razvoju i samoaktualizaciji zdrave populacije. Ona utječe na poboljšanje čitalačkih vještina, uvećanje znanja, opuštanje i bolji uvid u vlastitu situaciju. Također, pomaže u odgoju pojedinca podižući njegovu osjećajnost na višu razinu i osnažujući njegovu osobnost, što je i zabilježeno u konkretnim primjerima (Bagarić, 2014, str. 65). Suvremene narodne knjižnice su informacijska, kulturna, društvena i edukacijska središta, stoga su pogodne za primjenu biblioterapije. Knjižničari bi trebali biti učitelji, savjetnici i vodiči kroz intelektualnu baštinu (Mršić, Krpan i Pisačić, 2021, str. 133).

Postoje tri tipa biblioterapije: institucionalni, klinički i razvojni, a ovaj rad bavi se ponajviše razvojnim tipom. U razvojnom tipu grupna aktivnost je dobrovoljna, uglavnom se provodi sa zdravim osobama koje su u nekoj kriznoj situaciji, a cilj je potaknuti normalan daljnji razvoj i samoaktualizaciju. Biblioterapija ima široku primjenu u radu s ljudima svih uzrasta te se koristi kod različitih zdravstvenih problema: ovisnosti, obiteljskih problema, psihičke labilnosti, posljedica maltretiranja, onemogućenosti u učenju i slično (Bašić, 2011, str. 19). U knjižnicama se može provoditi razvojna biblioterapija korištenjem pažljivo odabranih književnih tekstova s ciljem savjetovanja čitatelja kako riješiti neki svakodnevni, razvojni problem, a provode je knjižničari. Književni tekst se, u tom slučaju, ne analizira kao umjetničko djelo, nego služi kao sredstvo komunikacije i polazište za nastavak aktivnosti pomoću kreativnih tehnika (Mršić, Krpan i Pisačić, 2021, str. 133).

Različite knjige imaju različite učinke na različite ljude. Mnogi smatraju da se knjižnična usluga prvenstveno odnosi na pružanje prave knjige pravoj osobi u pravo vrijeme, stoga se može tvrditi da je biblioterapija produžetak ovoga jer su njezini ciljevi isti (Brewster, 2008, str. 17). Budući da je priroda usluge vrlo individualna, ne postoji utvrđeni popis knjiga koji se može propisati, a pružatelju usluge često je potrebna dodatna obuka kako bi mogao komunicirati s klijentima o knjigama i dati odgovarajuće preporuke (Brewster, 2008, str. 7). Iako ne postoje stroga pravila u metodi biranja građe za rad, postoje neke osnovne odrednice. Terapeut bira univerzalnu građu kako bi potaknuo identifikaciju, npr. ako je depresija dominantno raspoloženje grupe, djelo o depresiji može pomoći ako je u njoj refleksija nade i optimizma. Također, terapeut izbjegava konfuznu i depresivnu građu koji ne pružaju mogućnost suočavanja s negativnim osjećajima, kao i građa koja veliča ubojstvo ili ocrnjuje roditeljske figure. Treba voditi računa i o važnim obilježjima koja govore o osobnosti sudionika terapije, kao što su dob, spol, vrsta problema, razina čitanja, stupanj teškoće i slično (Bašić, 2011, str. 48). Terapeut mora voditi računa i o čitateljevoj zainteresiranosti za čitanje i njegovoj razini pismenosti. Problem opisan u knjizi treba biti sličan čitateljevu, ton pisanja ne smije biti optužujući te u knjizi trebaju biti opisani realistični načini rješavanja problema (Žurić Jakovina, 2021, str. 242). Kako bi sudionici bili potaknuti na razmišljanje o mogućim rješenjima životnih problema, radnja odabranoga djela trebala bi prikazivati kako likovi rješavaju svoje probleme bez obzira na razne životne uvjete. Važno je da čitatelj pomoću književnog tekst uvidi kako se životne situacije mogu mijenjati, a odluke koje donosi sigurno dovode do određenih posljedica (Mršić, Krpan i Pisačić, 2021, str. 135).

Grupna biblioterapija omogućuje verbaliziranje vlastitih misli, osjećaja i pogleda na knjige s vrlo osobnog stajališta te slušanje i razumijevanje tuđih stavova. Društveni aspekt čitanja važan je zbog resocijalizacije. Biblioterapija doprinosi socijalnoj uključenosti i pomaže u smanjenju stigme oko mentalnog zdravlja u društvu (Brewster, 2008, str. 16). Bitan preduvjet uspješnoga rada tijekom biblioterapije jest postizanje grupne povezanosti i dobre grupne dinamike, što rezultira stabilnošću grupe i uspješnim daljnjim djelovanjem (Mršić, Krpan i Pisačić, 2021, str. 135). Na taj način će se sudionici osjećati sigurno i bit će voljni dijeliti svoje osjećaje iskreno i otvoreno (Bašić, 2011, str. 43). Međusobno povezivanje pomoći će im u razvijanju socijalnih vještina i altruizama te će moći doživjeti svojevrsnu katarzu i probuditi u sebi nadu (Bašić, 2011, str. 45). Prelazak na kreativno liječenje, a ne farmaceutsku intervenciju, uvjet je za osnaživanje pacijenata. Naime, to je pristup više usmjeren na klijenta, s naglaskom na iskrenost, poštovanje i izbor. Biblioterapija pruža mogućnost klijentima da pišu i raspravljaju o vlastitim

iskustvima, a to se često može pokazati katarzičnim i pomoći im da razgovaraju o problemima s kojima su se suočili. Dnevnici također mogu pomoći u dokumentiranju strahova i osjećaja te u upravljanju događajima koje trebaju procesuirati (Brewster, 2008, str. 13).

Na terapiji je važno otvoreno razgovarati o prirodi čovjeka bez osuđivanja, slušati bez donošenja brzih zaključaka, usmjeravati razgovor prema slikama, likovima i fabuli te izbjegavati izravno ulaženje u prostor privatnosti. Metafora je figura utemeljena na utvrđivanju sličnosti tako da je ona u biblioterapiji važna jer može dati informacije o tome kako osoba doživljava svijet i kakve veze uspostavlja među određenim pojmovima te gdje vidi sebe u odnosu na druge (Bašić, 2011, str. 37). Potrebno je razgovorom o tekstu metaforički otvarati prostor privatnosti kako bi obrađeno djelo za pojedinca postalo privatno i kako bi pojedinac u tekst upisivao svoje potrebe, želje i strahove. Na taj način pojedinac u tekstu prepoznaje svoje misli i osjećaje, ali i osjećaje ostalih sudionika te se tako približava sebi i drugima (Bašić, 2011, str. 46). Kada se emocije poput ljutnje ili tuge ne iskazuju, mogu dovesti do simptoma stvaranja bolesti, a proces čitanja može se promatrati kao prihvatljiv način za oslobađanje nakupljenih negativnih emocija radi uspostavljanja psihološke ravnoteže (Bašić, 2011. str. 47).

Unutar rasprave o biblioterapiji postoje dva mišljenja koja se međusobno razlikuju po pitanju sadržaja knjiga koje klijenti trebaju pročitati i po pitanju količine terapeutova angažmana. S jedne strane postoji mišljenje da se samo fikcijska djela mogu koristiti kao terapijsko štivo, dok drugi smatraju da se i nefikcionalna djela, kao što su knjige za samopomoć, mogu koristiti u svrhu terapije. Kada se koriste knjige za samopomoć, terapeutov angažman je minimalan i svodi se samo na savjetovanje i usmjeravanje. Kod čitanja fikcionalnih djela, terapeutova je uloga bitnija. Iz toga su proizašle i dvije škole biblioterapije – kognitivna i afektivna (Žurić Jakovina, 2021, str. 242). Kognitivna biblioterapija promatra proces učenja kao glavni mehanizam terapijske promjene pa u tu svrhu rabi nefikcionalna djela kao model za učenje kojim osoba usvaja nove vještine. Afektivna biblioterapija rabi izabranu građu kako bi se otkrile potisnute emocije, misli i iskustva te je naglasak na emocionalnim doživljajima čitatelja kroz identifikaciju s likovima. U njoj se koriste fikcionalna djela, po mogućnosti poznata većini ljudi. U takvoj terapiji terapeut je bitan jer s osobom radi na proživljavanju emocija kako bi se kod nje mogli postići uvidi koji bi doveli do određenih terapijskih pomaka. Na taj način biblioterapija omogućava drukčiji pristup problemu, alternativne modele razmišljanja te viši stupanj samosvjesnosti. Također, potiče empatiju i funkcionalno ponašanje u društvu i pomaže u jasnijem definiranju vrijednosti. Nakon čitanje, vodi se razgovor o doživljajima koji su se

javili za vrijeme čitanja. Nakon toga terapeut može ponuditi kreativno pisanje, bavljenjem nekom umjetnošću ili diskusiju (Žurić Jakovina, 2021, str. 243).

4.3. Književni transfer

Čini se da mozak ne čini veliku razliku između čitanja o nekom iskustvu i doživljaja tog iskustva u stvarnosti, odnosno u mozgu su stimulirana ista neurološka područja u oboma slučajevima. Također, utvrđeno je da postoji značajno preklapanje mreže koja se u mozgu koristi za razumijevanje priče i mreže koja se koristi za upravljanje interakcijom s drugim, posebno kada osoba pokušava shvatiti misli i osjećaje sugovornika (Bagarić, 2014, str. 66). Sposobnost mozga da konstruira mapu intencija drugih ljudi naziva se „teorijom uma“. Djela fikcije slikovitim detaljima, metaforama, zapletima i opisima ljudi te njihovih akcija pružaju mogućnost upotrebljavanja te sposobnosti prilikom identificiranjem s čežnjama i frustracijama likova (Bagarić, 2014, str. 66).

Čitanje se može shvatiti i kao prostor susreta psihoterapije i književne teorije i to kroz fenomen književnog transfera (prijenosa). Transfer je psihoanalitički termin za fenomen u kojem biblioterapeut u procesu komunikacijom i osjećajnim angažmanom kreira situaciju u kojoj klijent prenosi svoje nesvjesne emocionalne sadržaje s drugih objekata i osoba na biblioterapeuta. Time se postiže osvještavanje i ispoljavanje emocije te razrješenje konflikta, a problemi na taj način postaju pogodni za raspravu: „Klijent uz pomoć biblioterapeuta može postići uvid u svoje emocije, može ih mijenjati i otklanjati svoje simptome“ (Lecher-Švarc i Radovančević, 2015, str. 21). On predstavlja mjesto presijecanja, odnosno sinteze psihoterapije i književne teorije. Književni transfer omogućava upisivanje čitateljevih psihičkih sadržaja iz prošlih iskustava u svijet teksta što je ključan preduvjet da bi se identifikacija i projekcija, kako se njima koristi biblioterapija, mogle dogoditi i tako pružiti mogućnost za daljnju prorađivanje psihičkih sadržaja koji se pojave tijekom čitanja (Žurić Jakovina, 2021, str. 244). Teorija književnog transfera gleda na književnost kao na domenu koja je intrinzično povezana s kulturom i psihom te se fokusira na odnos između tih dvaju polja. Postoji nekoliko sličnosti između „klasične“ psihoterapije i biblioterapije. Slobodne asocijacije su bitan dio psihoanalitičke tehnike kojima psihoterapeut dolazi do pacijentova nesvjesnog nalažući mu da razmišlja naglas i kaže sve što mu padne na pamet. U čitanju se zbiva sličan proces, osim što on ne mora nužno biti izgovoren, već se slobodne asocijacije na pročitano mogu zadržati u čitateljevu umu. Projektivne reakcije u psihoterapiji označavaju sadržaje osobnosti koje pacijent pripisuje drugim osobama, a zapravo pripadaju njemu. To se također zbiva u čitanju

kada čitatelj likovima pripisuje određena ponašanja i osjećaje koje on sam proživljava. Intenzivno investiranje često se zbiva u psihoterapiji i ključan je mehanizam liječenja, bilo da se radi o intenzivnim osjećajima prema psihoterapeutu ili o emotivnoj reakciji na neku osobu ili situaciju. U čitanju se zbiva slična situacija kad se čitatelj emotivno poveže ili identificira s likovima ili situacijom u kojoj se oni nalaze, pritom je uključena određena količina emotivnog naboja koja može izazvati katarzu kod čitatelja (Žurić Jakovina, 2021, str. 199). Ono što se zbiva kroz književni transfer jest autopoeza, odnosno samoostvarenje. Autopoeza je zapravo neprekidan proces kojim se prilikom čitanja restrukturiraju vlastite granice sebstva, unutarnjih obrazaca, odnosno subjekt se mijenja u odnosu prema okolini i novim iskustvima. Književni tekst može podsjetiti i na psihičke procese iz prošlosti, evocirati ih te ih čitatelj može proraditi u činu čitanja. Dijeleći emocije s likom, doživljava emocionalno rasterećenje i olakšanje (Žurić Jakovina, 2021, str. 178). U SAD-u se razvila teorija čitateljske reakcije koja se usmjerena k istraživanju subjektivne konstitucije značenja književnog teksta, odnosno teorija inzistira na analizi individualnih reakcija pojedinog čitatelja. Taj pomak fokusa k individualnom čitatelju važan je jer se približava psihologijskim aspektima individualnog čitatelja. Teoretičar književnosti Robert Crosman smatra da je priroda teksta da bude višeznačan, odnosno da čitatelj stvara vlastita značenja kojih ima koliko i čitatelja. Zaključuje da objektivno čitanje ne postoji jer se kodovi čitanja nalaze u čitatelju, a ne u tekstu te da ljudi čitaju zbog težnje za samootkrivanjem, ali i da nauče nešto novo o svijetu (Žurić Jakovina, 2021, str. 216).

U članku *A Feeling for Fiction: Becoming What We Behold* (2002) autori Miall i Kuiken definirali su četiri vrste osjećaja koji se javljaju u čitanju. Najviše su ih zaintrigirali autokorektivni osjećaji. Čitatelj nalazi sličnosti između situacije iz književnog teksta i vlastitog života prilikom čitanja, a time se evociraju i osjećaji iz njegove ranije životne situacije nakon čega se mogu javiti novi osjećaji. Čitateljev doživljaj sebstva tada se može promijeniti, primjerice neki čitatelj u takvoj situaciji razmišljaju ovako: „Da sam barem ja tako postupio“ i slično. Takvi autokorektivni osjećaji često nisu osviješteni tijekom čitanja, već postanu jasni u naknadnom razmišljanju o tekstu (Žurić Jakovina, 2021, str. 234). Snažan događaj koji potiče nastanak emocija jest oživljavanje emocija zamišljanjem, odnosno zamišljanjem nekog događaja, on se doživljava kao stvaran događaj koji se trenutno odvija. Na primjer, osoba se može prisjetiti nekog tužnog događaja iz vlastite prošlosti te će on izazvati trenutnu tugu i ponovno proživljavanje emocija (Piskač, 2016, str. 74). Također, tekst tijekom čitanja može izazvati konfliktne osjećaje, odnosno osjećaje koji su suprotni u odnosu jedan na drugog što može dovesti do toga da novi osjećaj modificira stari, a to može izazvati iznenađenje i katarzu.

Uspoređujući se s likovima u tekstu, njihovim postupcima i razmišljanjima, čitatelj može redefinirati vlastite pozicije i doživljaje (Žurić Jakovina, 2021, str. 232). Također, autori istražuju proces osobne identifikacije koji je bitan za promjenu doživljaja čitateljeva sebstva. Tvrde kako je čitateljev dojam o sebi prisutan prilikom čitanja kroz forme uključivanja (sudjelovanja) koji nazivaju identifikacijom. Čitatelj se može prilikom čitanja identificirati s pozicijom naratora, lika ili personificirajućeg objekta te na taj način postaje otvoreniji k drukčijem shvaćanju teksta i samog sebe (Žurić Jakovina, 2021, str. 234).

4.4. Poetska Terapija

Tek 60-ih godina počinje se pojavljivati i interaktivni dijalog sa sudionicima terapije što se naziva poetska terapija. Termin poetska terapija zapravo je najšire rasprostranjen oblik biblioterapije te njezin najproduktivniji izdanak (Bašić, 2011, str. 15). U poeziji čitatelj instinktivno osjeća da će u njoj pronaći usporedbu za svoje vlastite strepnje, tjeskobe, nemire, ali i uzbuđenja, konflikte i komplekse, ideale, maštu i slično, kao i načine za obranu od problema i od patoloških mehanizma obrane kao što su alkohol, droga i razne opsesije i fobije. Tako na zdrav način čovjek može pronaći odušak i rješenje nekih problema u umjetnosti poezije i proze (Lecher-Švarc i Radovančević, 2015, str. 22). Mnogi psihijatri i psihoterapeuti počeli su u svoje prakse uvoditi poetsku terapiju kao pomoćnu disciplinu u terapiji u raznim oblicima i metodama, a ona također može biti primijenjena u (zatvorskim) knjižnicama i sličnim ustanovama. Svi oblici poetske terapije jednostavni su i pristupačni, čak i osobama s poteškoćama u čitanju ili nepismenim osobama, što nosi veliku humanističku vrijednost (Bašić, 2011, str. 9).

Poezija pomoću stilskih figura i slikovitosti omogućava ljudima da izraze ono što nije moguće izraziti na neki drugi način. Poetska terapija zato može pomoći ljudima da se otvore i izraze ono što smatraju „neizrecivim“ te tako na neki način dožive i katarzu. Poezija koja se koristi u terapijama nije izabrana zbog svoje literarne vrijednosti, nego kao oruđe za samootkrivanje, stoga najčešće obrađuje teme gubitka, usamljenosti, straha od smrti i slično. Ekspresivno pisanje, koje se također može koristiti u terapiji, može pomoći u oslobađanju nakupljenih emocija, strahova i u suočavanju s duševnom boli (Bašić, 2011, str. 27).

5. Biblioterapija u kaznenim ustanovama u Hrvatskoj

Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles navode kako bi tzv. mali rehabilitativni programi, u koje mogu pripadati i biblioterapijski programi, koji se pozitivno odražavaju na zatvorenike trebali biti ponuđeni svim osuđennicima koji žele riješiti neki svoj problem koji se tiče prilagodbe

na uvjete života u zatvoru, međusobnih odnosa i slično. Ne moraju se provoditi kontinuirano, ali bi trebali postojati barem kao ponuđena mogućnost ili se kreirati ukoliko se za tim uoči potreba. Takve programe ne bi trebalo provoditi stihijski, već ih treba pratiti (Mikšaj-Todorović, Buđanovac i Brgles, 1998, str. 86).

Kaznionica u Turopolju 2012. godine provela je *Program vođenog čitanja* sa zatvorenicima te je to jedini program te vrste proveden u hrvatskim zatvorima. Razvijanjem i jačanjem čitalačkih navika cilj je bio zatvorenike uvesti u nova intelektualna iskustva koja su ispunjavala njihovo slobodno vrijeme te im obogatiti život nakon izlaska iz zatvora afirmirajući nove sustave vrijednosti. Pripremajući se za izvedbu programa, surađivalo se s osobljem Gradske knjižnice „Velika Gorica“ (Bagarić, 2014, str. 77). Dobiveno je i odobrenje Uprave za zatvorski sustav te su uz pomoć stručnih službi formirane eksperimentalna i kontrolna skupina. Program je trajao tri mjeseca, a dvosatni susreti održavali su se jednom tjedno te je na njima sudjelovalo osam zatvorenika. Autorica mr. sc. Željka Bagarić, knjižničar iz Gradske knjižnice „Velika Gorica“ te djelatnica tretmanske službe Kaznionice pružali su podršku zatvorenicima, ali nisu aktivno sudjelovali u grupnim diskusijama, već su pribavljali odgovarajući broj knjiga za susrete te su vodili zapisničke bilješke. Autorica programa je profesorica komparativne književnosti i filozofije te diplomirana knjižničarka s bogatim iskustvom rada s različitim kategorijama korisnika (Bagarić, 2014, str. 78).

Na početku programa zatvorenicima su prezentirana sva književna djela koja su predviđena za rad te su osvijetljeni motivi sudjelovanja zatvorenika, npr. bijeg od monotonije i dosade, osjećaj mogućnosti slobodnog izbora, nada u smanjenje kazna ili dobivanje nekih pogodnosti. Svaki tjedan su trebali voditi svoje bilješke o određenom djelu, a na sastancima se održavala diskusija i određena radionica. S obzirom na pozitivnu reakciju zatvorenika, lista književnih djela se proširila na ukupno dvanaest naslova. Glavne „teme“ sastanaka su bile obitelj i koliko ona oblikuje pojedinca i društvo, empatija, krivnja, emocije, moral itd. Skupina odraslih muških zatvorenika oformljena je po principu dragovoljnosti. Minimalni kriteriji za odabir ispitanika eksperimentalne skupine su srednjoškolski stupanj obrazovanja i odgovarajuća razina kognitivnih sposobnosti te intrinzična motiviranost za aktivno sudjelovanje (Bagarić, 2014, str. 79).

Kratkoročni ciljevi programa bili su povećanje razumijevanja tuđih stavova, povećanje vokabulara i sposobnosti izražavanja mišljenja te razvijanje empatije, a dugoročni su ciljevi kreiranje i evaluacija programa vođenog čitanja kao posebnog rehabilitacijskog programa za

odrasle zatvorenike te promicanje važnosti knjižničnih usluga i programa, kao i osvješćivanje važnosti čitanja u kontekstu zatvorskih knjižnica (Bagarić, 2014, str. 79).

Program je za cilj imao kreirati model suradnje narodnih knjižnica i kaznenih tijela u Republici Hrvatskoj, ostvarenje tog cilja realno je, što je pokazano uspostavljanjem modela za provođenje *Programa vođenog čitanja* sa zatvorenicima te modela suradnje između Gradske knjižnice „Velika Gorica“ i Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske. Moguć je razvoj novih programa te kvalitetne i uspješne suradnje ukoliko obje strane ulože trud te počnu provoditi evaluaciju provedenih projekata (Bagarić, 2014, str. 104).

6. Zaključak

Biblioterapija rabi medij književnosti i jezika te interpretiranjem misaonih, emocionalnih i fizičkih događanja otkriva kako emocije nastaju u društvu, što znače, kako rabe jezik i kako se ugrađuju u književno djelo (Piskač, 2016, str. 79). Uloga biblioterapije je višestruka – potiče na čitanje i promišljanje o pročitanoj, a istovremeno potiče moralni razvoj pojedinaca te emocionalno i socijalno sazrijevanje. Zbog njene važne uloge, mora se definirati i strukturirati jasnije, s nacionalnim standardima, ako želi djelovati na manje sporadičnoj osnovi. Obuka o pitanjima mentalnog zdravlja važna je za knjižnično osoblje kako bi im pomogla pružiti bolju uslugu. Snažna partnerstva i suradnje također su veoma važna za uspjeh programa. (Brewster, 2008, 57). Važno je definirati sam pojam biblioterapije, kao i faze i vrste biblioterapije kako bi se mogli provesti kvalitetni programi koji će pomoći ljudima. No, i prije unificiranog definiranja, potrebno je provoditi kreativne programe u skladu s trenutnim mogućnostima. S obzirom na to da su zatvorenici, ali i njihova obitelj, posebna skupina ljudi koja može biti veoma ranjiva, treba im pružiti kvalitetnu pomoć. Trebalo bi podizati svijest javnosti o njihovim problemima, potaknuti time i volonterske inicijative, ali i organizirane suradnje s raznim stručnim udrugama i narodnim knjižnicama. Važno je organizirati i financiranje programa koji će im pomoći kako bi provedba bila lakša i uspješnija. Prije svega, važno je osigurati kvalitetan prostor knjižnice u kojima će moći provoditi vrijeme s drugima te razvijati svoje socijalne i emocionalne vještine uz pomoć stručnjaka s obzirom na to da su knjižnice u puno zemalja u veoma lošem stanju, posebno u Hrvatskoj te često nema želje za napretkom. U današnje vrijeme zatvorske knjižnice trebali bi voditi stručni knjižničari uz pomoć ostalih suradnika. Duhovna razina važan je dio života zatvorenika, stoga su suradnje s vjerskim udrugama veoma pozitivan primjer koji se u većini zemalja i provodi. Sve više se provode i suradnje zatvorskih i narodnih knjižnica te raznih udruga što je veliki korak naprijed, iako još ima puno posla i prilika za usavršavanjem.

1. Literatura

Bagarić, Ž. (2014). Model suradnje narodnih knjižnica i zatvorskoga sustava u Republici Hrvatskoj. Zavod za informacijske studije, Zagreb.

Bašić, I. (2011). Biblioterapija i poetska terapija – priručnik za početnike. Balans centar. Zagreb.

Biblioterapija. (bez dat.). U Hrvatska enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Preuzeto 15. 6. 2023. s <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=7466>

Brewster, L. (2008). Medicine for the Soul: Bibliotherapy. *Aplis*, 21 (3), 115-119.

De Villa, S. Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj. Rešetari, KLD / Nova Gradiška, Arca, 2011.

Lecher-Švarc, V., Radovančević, Lj. (2015). Psihodinamski aspekti biblioterapije i prevencija suicida. *Socijalna psihijatrija*, 43, 20-25.

Lehmann V., Locke, J. Smjernice za knjižnične usluge za zatvorenike. Zagreb, Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.

Mikšaj-Todorović, Lj., Buđanovac, A., Brgles, Ž. (1998). Rehabilitacijski programi u institucijama u Hrvatskoj penološkoj teoriji i praksi. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 34 (1), 83-92.

Mršić Klak, I., Krpan, K., Pisačić J. (2021). Uloga biblioterapije u narodnoj knjižnici. *Kroatologija* 12 (2), 131-140.

Piskač, D. (2016). Biblioterapija i psihoanalitička kritika u kontekstu teorije sustava. *Kroatologija* 7 (2), 60-81.

Public libraries online (20. 10. 2017.) *A Day in the Life of a Prison Librarian*. Preuzeto 10.6.2023. s <https://publiclibrariesonline.org/2017/10/a-day-in-the-life-of-a-prison-librarian/>

Roda (5.2.2016.) *Čitateljski program za roditelje i djecu u kaznionicama*. Preuzeto 15. 6. 2023. s <https://www.roda.hr/udruga/projekti/citalacki-program-za-roditelje-i-djecu-u-kaznionicama/>

Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (2021). *Korisnici narodnih knjižnica* (članak 29). Preuzeto 23. 6. 2023. s: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_09_103_1834.html

Žurić Jakovina, I. Čitanje kao transfer. Zagreb, Durieux, 2021.

Biblioterapija u zatvorskim knjižnicama

Sažetak

Pod pojmom „biblioterapija“ podrazumijeva se svaka planirana i metodološki pripremljena uporaba književnih djela kao pomoćna metoda u psihoterapiji. Najčešće se provodi u kliničkim uvjetima pod vodstvom psihologa i psihijatarata. No, u širem smislu biblioterapija je vođeno čitanje koje može služiti u raznim situacijama i provoditi se u raznim institucijama – škole, domovi za stare i nemoćne, domovi za djecu s poteškoćama u razvoju, zatvori itd. U potonjem slučaju, najčešće je predvode knjižničari ili tim stručnjaka. Iako je upotreba literature o biblioterapija vrlo stara, još uvijek ne postoji unificirana definicija koja bi afirmirala ovaj oblik pomoći i podrške.

U ovom radu bit će prikazana povijest biblioterapije te će se razmatrati njena primjena u zatvorskim sustavima, gdje takva rehabilitacija još uvijek nije dovoljno razvijena, pogotovo u Hrvatskoj. Analizirat će se zatvorske knjižnice u svijetu i stanje u Hrvatskoj. Bit će spomenute smjernice koje uređuju knjižničarstvo u zatvorskim knjižnicama, kao i prava zatvorenika na čitanje, ali i knjige koje su im zabranjene te razlozi njihove zabrane. Bit će navedeni i primjeri dobre prakse, odnosno uspješno provedeni projekti u svjetskim zatvorskim sustavima.

S obzirom na to da je dokazana učinkovitost u smanjenju stope recidivizma, uvođenje programa biblioterapije u zatvore važno je za Republiku Hrvatska koja je nedavno počela pružati ovakav oblik tretmana kroz *Program vođenog čitanja sa zatvorenicima* i *Čitalački program za roditelje i djecu*, koji će također biti spomenuti u radu kao poticaj za nastavak ovakve prakse te iznalaženje dugotrajnog rješenja koje bi se trebalo implementirati u zatvorske sustave.

Ključne riječi: *knjižnice, zatvor, biblioterapija, rehabilitacija, hrvatski zatvorski sustav*

Bibliotherapy In Prison Libraries

Summary

The term „bibliotherapy“ means any planned and methodologically prepared use of literary works as an auxiliary method in psychotherapy. It is most often performed in clinical conditions under the guidance of psychologists and psychiatrists. But in a broader sense, bibliotherapy is a guided reading that can serve in various situations and be carried out in various institutions – schools, homes for the elderly and infirm, homes for children with disabilities, prisons, etc. In the latter case, it is most often led by librarians or a team of experts. Although the use of bibliotherapy literature is very old, there is still no unified definition to affirm this form of help and support.

This paper will show the history of bibliotherapy and will consider its application in prison systems, where such rehabilitation is still not sufficiently developed, especially in Croatia. Prison libraries in the world and the situation in Croatia will be analyzed. The guidelines governing librarianship in prison libraries will be mentioned, as well as the rights of prisoners to read, but also books that are forbidden to them and the reasons for their ban. Examples of good practice will also be given, ie successfully implemented projects in the world prison systems.

Given that efficiency in reducing the recidivism rate has been demonstrated, the introduction of a bibliotherapy program in prisons is important for the Republic of Croatia, which has recently started to provide this form of treatment through the Guided Reading Program with Prisoners and the Reading Program for Parents and Children, which will also be mentioned in the paper as an incentive to continue such practices and to find a long-term solution that should be implemented in prison systems.

Keywords: *libraries, prison, bibliotherapy, rehabilitation, Croatian prison system*